

поезията на Божидар Божилов. Не отделна рецензия, не статия, а цялостен поглед. Прочетох с увлечение написаното от Зарев за този поет. Започва чудесно — с шеговитото стихотворение на Н. Лилиев за Б. Божилов, разграничава го от поетите на неговото поколение и с критичен усет се добрира до най-съществените му и трайни увлечения — любовта и революцията. Не са пропуснати и слабостите на поета — еднообразие и липса на особено развитие, направени са верни и смели паралели, разкрит е характерният божидаровски изповеден тон. И постепенно от почти неувимите черти на поета критикът успява да създаде у читателявярно познание за цялостната му поезия, една точна характеристика, която показва не само широка осведоменост, но и изтънчен усет за поезия. Струва ми се, че по-голямата сбитост на тази характеристика би била само от полза. Много интересни наблюдения са направени за поезията на Блага Димитрова. Деликатно и фино са показани всички трудности, през които минава съвременната поезия-интелектуалка, отбелязани са нейните оригинални търсения в областта на съвременния стих, сполуките ѝ в цикъла „Реквием“. Със стегнатост и лаконичност се отличават портретите на Павел Матев, Г. Джагаров и Веселин Ханчев. Те имат „ясен“ път и на пръв поглед изглеждат лесни за характеристика. Но понякога тъкмо такава класически строга правилна линия на развитието е най-малко податлива на портретуване. И при тях Зарев се е докоснал до нови, неоткрити черти, обръща внимание на важни особености, потърсил е и е намерил онова, което е и ценно, без да изчерпва цялостно проблемите, които поражда тяхната лирика.

Особено място заемат в книгата „Преобразена литература“ статиите за А. Далчев и Илия

Бешков. Те са накрая и сякаш служат като заключение на книгата. Авторът е разчупил по свой начин жанровите рамки на портрета в критиката и по повод на една значителна книга-размисъл е обрисувал внушително-фигурите на тези двама извънредно интересни български творци. Техните размисли се пренасят чрез критика върху читателя. Здравите чисто български настроения, прямотата и оригиналните им съждения за литературата, поезията и българския дух са поднесени с грижлива и внимателна ръка. Има много явна далчевска и бешковска атмосфера и една строгост и яснота в преценките. Тези миниатюрни портрети се четат не само веднъж.

От книгата „Преобразена литература“ струи истински възторг пред новите явления в областта на прозата и поезията, които се постигнаха у нас за четвърт век. Оптимизмът на критика е заразителен, но това не му пречи да бъде вискателен и прецизен, да има точно око и явна оценка. Особено е хубава търсената и винаги намерена и осъществена естествена връзка на разглежданите автори с най-добрите образци, с основните традиции в българската литература. Това свързване на писателите с литературните и обществените процеси от миналото и настоящето в портретите на Зарев става понякога неусетно, но е негов задължителен принцип. Паралелите никога не се натрапват и не тежат, те помагат да се види още по-добреживата индивидуалност на творца.

Успехите в съвременната българска литература не са малки и новата критическа книга на Зарев ни помага да ги откриваме, да им се радваме и да ги ценим. Тя е едно живо доказателство, че в съвременната ни критика има сериозни и трайни постижения.

Ваня Бояджиева

## С ТЕМАТИЧНА ОБХВАТНОСТ И НАУЧНА ЗАДЪЛЖЕНОСТ

И най-добре съставеният сборник не може изцяло да избегне непълнотата в едно или друго отношение. Излишно е да се разсъждава по причините. Те се крият в самия характер на този тип издания. Няма съмнение, че този общ недостатък не е чужд и на критическите сборници, които издателство „Български писател“ периодически пуска на литературния пазар и в които се разработват актуални проблеми и текущи въпроси на българската литература. Независимо от обективните не-

Въпроси на съвременната българска литература, сборник, Български писател, 1969.

достатъци на сборника като тип издание и тези от субективен характер, които също в една или друга степен съпровождат всяко човешко дело, не може да не изтъкнем важната научно-идеологическа роля на литературно-критичните сборници, които дори с поменатите недостатъци все пак вървят най-непосредствено по горешите следи на литературната ни история, осветляват нейните процеси и събития от позициите на марксистко-ленинската естетика, в единство с общото идеологическо развитие на нашия културен фронт, с равнието на социалистическото ни общество.

В това отношение появяват се по книжарниците в края на миналата година литературно-критически сборник „Въпроси на съвременната българска литература“ представлява особен интерес не само защото ознаменува по своему един славен четвъртвековен юбилей, което естествено се е отразило благотворно върху съдържанието му, но интересът ни се дължи преди всичко на сложните идейни, тематични, жанрови, стилови и пр. процеси в разволя на съвременната ни литература и към тяхното теоретико-критично анализиране и историко-литературно моделиране.

В 15 статии, някои от които стигат размера на цели студии, в почти 600 страници са разработени по-важните въпроси на нашата съвременна литература. Някои проблеми са трактувани от двама и повече автори, но трябва да констатираме със задоволство, че това не води към преповтаряне на постановки и анализи, а към разкриване на друга страна от изследваното литературно явление, което естествено води към изграждане на по-пълна представа и по-съдържателно понятие за многофакторната обусловеност и многопосочната функционалност на литературните „обекти“.

Методът на авторите е методът на марксистическото литературознание. Той е историчен дори тогава, когато логиката на изложението не следва неотстъпно логиката на самото историческо развитие на литературата или пък разглежда даден автор, жанр или стилна особеност, като пренебрегва някои от съпътстващите ги социални и литературни фактори с цел да се постигне по-изчерпателно вътрешната им същност (към такъв по-свободен изследователски похват се придържа Яко Молхов в „Сценарна литература“).

Благодарение на историчността си техният литературно-критически анализ добива стойност на литературно-историческо изложение на трактуваната в статията или студията литературна проблематика. По този начин сборникът прави твърде съществен принос за научната история на съвременната българска литература. Разбира се, времето ще направи своите корективи в отделни оценки, ще открие непълноти, но основното, ценото, което съдържа той и като проблематика, и като изследователско постижение, то не ще бъде в състояние да обезсили.

Историчността в литературния анализ авторите прилагат с еднакъв успех и спрямо творби със съвременна и с историческа тематика. Повечето от статите в сборника са посветени на развитието на нашата литература за един четвъртвековен период — от Девети септември 1944 година до наши дни.

И ако от историчност преминем към историческата тема и по-точно към нейното разглеждане в сборника, ще се убедим, че и тя вече има своеобразна история, която е история на приливите и отливите към нея, на жанровата и разработка. Този въпрос не е

предмет на специална статия, но отделни пасажки трактуват редица негови аспекти. „Миналото и съвременността си протаят ръка. Чрез сложното единство на техните различни философии, демократични стремехи, доблестни дела и вдъхновения се унищожават и всички козни за нашата национална малоценност“ — пише Пантелей Зарев в „Минало и настояще“. И като се спира на част от най-добрите ни творби в различни литературни родови и жанрови, създадени на историческа основа, развива мисълта си така: „Литературата ни, въвлечена в миналото, е ярък израз обаче на съвременно умонастроение, тя е негов глас. Тя напила онова, което вече се е оформило в обществото, и го излива свободно, в оригинален вече български исторически стил, със съвременно звучене и архаиката на словото, с атмосферата на летописи и легендата, с гравюрата на духовно красиви люди, благородни и в кратката си сила, и в духовното си богатство. Бих казал смело, че стана и нещо повече — навлязохме с българската си мисъл и в други, чужди светове с тяхната тъмна романтика...“

Изследователите обаче търсят преди всичко общото при разработката на историческата и съвременната тема и не отделят внимание на различието в подхода на писателя към едната и другата, което се диктува от някои съществени особености, които ги противопоставят. Ролята на историческата тема за патриотичното възпитание на нашия народ и особено на младежта е голяма, непо-малко важна е нейната философско-социална и национално-етична функция за осмисляне на националната ни съдба, за проследяване на революционните борби на нашия народ, чието естествено продължение се явява строителството на социалистическото общество.

Окупнеността на историческата тема е добра школа за формиране на историчност в художествения метод на писателя и при отразяване на съвременната действителност. Тя ще го предпази от дребнотемиеето. В това отношение интересно поставени проблеми предлага статията на Гочо Гочев „Реални и мними конфликти в съвременната драматургия“.

Той пише: „При историческата драма, особено когато нейното действие е много отдалечено по време и липсват достатъчно помощни материали, писателят се затруднява най-вече от необходимостта да индивидуализира образите. Обикновено той улавя най-общите очертания на героите, поставени да действуват в известни от историята ситуации. А това поражда илюстративността.“ В много от разглежданите от Гочев и другите изследователи творби на историческа тема този недъг е избягнат. Това в областта на драмата са постигнали Камен Зидаров в историческите си драми „Иван Шишман“ и „Цар Калоян“, Никола Русев в „Старчето и стрелата“, отчасти Милко Милков в „Мо-

нахът и неговите синове“; в областта на историческата проза Стоян Загорчинов в „Ивайло“, Емилян Сванев в „Легенда за Сибин, преславския княз“, Антон Дончев във „Време разделение“, Генчо Стоев в „Пената на златото“, Андрей Гуляшки в „Повест за кавалера Химериус“, Вера Мутафчиева в „Летопис на смутното време“, Петър Константинов в „Предание за изчезналия град“ и др.

Струва ми се обаче — и това се изтъква от нашата литературна критика, — че се забелязва и известно увлечение, прекалено „струпване“ усилията на нашите най-добри писатели в тая насока за сметка на съвременната тематика и проблематика. Налице са и симптоми за превръщане на историческата тематика в „модна“, което е свързано със засилване на литературното епигонство и комерческият интерес към нея. И като резултат — поява на „сивия поток“ и при произведенията на историческа тема, което прави наложителна по-решителната намеса на критиката и тук.

Проблемите на нашата летописна документалистика или на т. нар. „литература на факта“ са разнообразни и все още недостатъчно разработени. Ето защо осезателен принос са изчерпателните, написани с истинска изследователска страст (даже с необходима доза пристрастие) статии на Богомил Нонев „Съвременност и документална проза“ и на Тончо Жечев „Българската летописна традиция и проблеми на мемоарите за антифашистката съпротива (1941–1944)“. В аспекта на историческата тема, която сега ни занимава, заслужава отбелязване мисълта на Нонев: „... ако искаме да разберем и почувствуваме човека от едно време, не ще е достатъчно да се опрем само на високите образци на чистите жанрове, а ще се отворим и към онези художествено-документална проза, която е не само историческо гравидо, но има и всички белези на естетическо внушение“ и съгласявайки се с автора по въпроса за особеното място, което заемат „Записките по български въстания“ на Захари Стоянов в нашата художествено-документална проза, не може да не приемем и точната оценка на Веселин Андреев за нея: „Не зная дали друг народ има такава сгъстена, релефна, страшна книга.“

Становището на Нонев е ценно преди всичко с това, че заостря вниманието върху две съществени особености на този вид литература: а) писателят е съвременник и участник в отразяваната действителност, която за читателя е вече история, и б) той я описва такава, каквато е била, без да я „облагородява“ и „преиначва“. Справедлив е протестът на Тончо Жечев срещу „литературните обработчици“, някои от които твърде много си позволяват, за което говорят вече недвусмислено не малкото несполуки, пък и цялата история на нашата мемоаристика, доколкото вече достатъчно ясно се скицира в съзнанието ни, подкрепя решително принципа на Захари

Стоянов за вяност към историческата действителност, но вяност на едно много по-строго документално равнище, отколкото това е необходимо при „изящната литература“.

Трябва да се съгласим с извода на изследователите на нашата мемоаристика, че тя дръзко е „хвърлила ръкавица“ на „литературата на художествената измислица“. Но, струва ми се, че от този благороден „двубой“ в крайна сметка ще спечели целокупната ни литература.

Проследявайки по-нататък историческата тема както в нейната „изящна“ реализация, така и в аспекта на документализма в прозата, поезията, драмата, киносценария, детската литература и пр., ние постепенно се приближаваме към времето, което наричаме наша съвременност. А то има за свой естествен предшественик антифашистката борба.

Темата за антифашистката съпротива може би най-пълно и въздействащо бе разработена в книгите за деца. Михаил Василев в „Белетристика за деца и съвременност“ изтъква онзи прелом, който тази литература извърши у поколениято деца, израснали след победата на революцията: „Писателите бързаха да изобразят любимия герой на децата; те бяха улеснени от обстоятелството, че и много деца бяха взели участие в борбата с фашизма.“

И правейки анализ на редица любими произведения за деца на тази тема, авторът изтъква заслугата на писатели като Марко Марчевски, Камен Калчев, Иван Хаджигарчев, Емил Коралов и особено на Георги Караславов. Не с по-малка сила и за деца, и за възрастни действувала нашата антифашистка мемоаристика в лицето на такива мемоаристи, участници в самата борба, като Славчо Трънски, Митка Гръбчева, Желязко Колев, Георги Йовков, Емил Манов, Христо Горов и др.

Съвсем естествено централно място в сборника е отделено за разработка на проблемите на съвременната тема в нашата литература, на живота след деветосептемврийската победа и изминалия път на свободно социалистическо изграждане на нашата страна, на свободното развитие на самата ни литература. Тук е невъзможно да се обзоре, камо ли да се разгледа изчерпателно тази проблематика. Ще споменем само някои според нас по-съществени моменти.

В „Поезия на гражданския патос“ Пенчо Данчев прави една неусложнена, прегледна и отговаряща на основните и съществени моменти от нашата политическа история „работна“ периодизация на съвременната ни поезия, която може да бъде приложена и спрямо цялата ни литература.<sup>1</sup> Проследявайки развитието на поезията ни след Девети септември и характеризирайки отделните

<sup>1</sup> Владимир Каракашев в „Тенденции и постижения на един „етап““ прибавя специално за драматургията към по-условна, която взема за различителен белег национал-

поколения, той обръща внимание на сериозните трудности, които трябваше да преодоляват поетите от по-старите поколения и особено поетите на т. нар. „пожертвувана индивидуалност“: „Най-талантливите от тях започнаха борба — пише Данчев — за завоюване на нови естетически позиции, за овладяване на една нова поетика. . .“ И: „Оказа се, че в този своеобразен „преходен период“ ще бъде особено трудно и на друга категория поети — тези, които не бяха свързани с революционното движение преди Девети септември, но бяха носители на общодемократичните и хуманни тенденции, характерни изобщо за българската поезия.“ По-нататък авторът изтъква ролята на Априлския пленум през 1956 година за възраждане и разгръщане на творческите сили както на поетите от по-старата генерация: Багряна, Дора Габе, Фурнаджиев, Радевски и др., така и на цяла плеяда поети от средното и младото поколение. Иван Попиванов се спира по-подробно на това „лирическо възраждане“ в едноименната си статия, като обгръща богатата проблематика и щедра „втора“ поетическа младост на творците от „старата поетическа гвардия“. А Стоян Илиев в „Поезия и съвременност“ се интересува предимно от онова ново, което внесе в поезията ни поколението, което завладя в нея „територии“ през 60-те години, представено от Левчев, Башев, Пеню Пенев и редица други.

Съвременността навлезе и в поезията за деца. „Преди всичко литературата ни за децата и младежта чувствително разшири тематиката си. Тя заговори свободно и открито за важни неща, по най-актуални въпроси“ — пише Николай Яков в статията си „Да разказваш за хубавото“, поместена в сборника.

Много място е отделено и на съвременността в нашата проза, драматургия, сценарна литература. В работи като „Белетристика и съвременност“ на Чавдар Добрев, „Съвременникът — в равностепенно и действие“ на Симеон Правчанов, както и в споменатите и цитирани вече статии, се разглеждат критично постиженията и слабостите на редица творци, очертават се тенденции, които дават облик на съвременната ни литература. Не е възможно дори да се изброят голямото количество конкретни наблюдения, критически бележки, опити за прогнози. . . Бих отбелязал заслужаващите внимание критически съображения спрямо конфликта в съвременната ни драма на Гочо Гочев, интересните наблюдения на Правчанов върху белетристичните творби на Наковски, Монов, Стоев, Гуляшки; на Любомир Тенев за развитието на нашата драматургия от „драма на идеите“ към драма на идейно-моралната проблематика; на Владимир Каракашев върху конфликтния механизъм в драматургията на

ните прегледи на българската драма и театър, а Тончо Жечев предлага едно по-подробно групиране на мемоарното ни наследство.

Димитър Димов и особено върху „Прокурорът“ на Джагаров, от което ще си позволя да приведа малко тук: „... в образите на Прокурора и Следователя драматургът постига силно обобщение на двете генерални тенденции на нашия живот в десетилетието след победата на революцията, но художественият синтез в тези характери е така пълен и дълбок, че надхвърля ограничените рамки на определен исторически етап и ни представя двама герои от две коренно различни епохи на комунистическо мислене.“ А мнението на югославския критик Миодраг Протич, че „Историческата необходимост според Следователя премахва моралната отговорност, а според Прокурора я предпоставя“, допълва тази съществена страна от интерпретацията на тази сложна творба на съвременната ни драматургия.

И пак. . . невъзможно, пък и неоправдано е да се спираме подробно и изчерпателно на конкретните анализи, но не може да не обърнем внимание на критичната струя, която освежава поместените в сборника статии, макар че бихме желали тя да бъде в някои отношения и по-силна, и по-остра.

На литературната критика, на хумора и сатирата, както и на научната фантастика не са посветени специални статии, което несъмнено би направило още по-обхватен и изчерпателен сборника, защото в тези области има редица важни проблеми пред нашата литература, които чакат литературно-критична разработка. Наистина на тях е отделено известно внимание както в статиите върху литературата за възрастни, така и в тези, които разглеждат детската литература, но към една по-задълбочена разработка на проблематиката в тази област естествено не е могло да се отиде.

Мимоходом — и това е неизбежно — се засягат и въпроси от историята на самата литературна критика. Но на такъв основен теоретичен проблем като метода на социалистическия реализъм е посветена само статията на Васил Колевски „Проблеми на социалистическия реализъм в българската литература (1944—1948)“. Изводите на Колевски, опрени на теоретични разработки на изследователи като Павлов, Гошкин и др., представляват безспорен интерес. Този проблем обаче се нуждае от разработка и върху материал от нашата литература след Априлския пленум.

Сборникът „Въпроси на съвременната българска литература“ обема в себе си действително основните въпроси на съвременната ни литература, осветлява ги на значително идейно равнище, прави законна равностепенност за изминатия път от нашата литература за четвърт век, преценява критически нейните постижения и недостатъци, полага усилия за насочването ѝ по верен drum. Той е сериозен принос в изучаването и опознаването на родната ни литература.

Георги Гетов